

Вплив глобалізаційних процесів на охорону громадського здоров'я

Розглядаються процеси глобалізації, зокрема економічної та політичної, формування транснаціональної демократії, що мають вплив на проблеми громадського здоров'я та відповідну політику.

Ключові слова: глобалізація, охорона здоров'я, транснаціональна демократія.

Важливими чинниками модернізації політичних систем є глобалізація і дискурсивна демократія. Глобалізаційні процеси сприяють утворенню світ-системи, в якій влада національних держав та їхній суверенітет зазнають змін. Це, в свою чергу, впливає на систему політичних та економічних відносин, функціонування політичних систем.

Тенденції розвитку демократії та демократичних процесів у сучасному глобалізованому світі аналізували чимало зарубіжних та українських науковців, зокрема, Е. Мак-Грю, А. Шапіро, К. Хатчкінс, Д. Хелд, К. Хекер, В. Бебик, Н. Латигіна та інші. Вчені привертають увагу до динамічності процесів глобалізації, багатоаспектності її впливів, а також до формування загальносвітового не тільки фінансового, а й інформаційного простору. А саме такий простір вступає вагомим каталізатором поширення інноваційних підходів до розв'язання проблем. Відбувається цей у царині охорони громадського здоров'я, хоча ця сфера здебільшого перебуває поза увагою дослідників глобалізаційних процесів.

Ця стаття знайомить із сучасними сприйняттями глобалізації, впливами глобалізаційних процесів на детермінанти здоров'я та політику охорони здоров'я.

Насамперед відзначимо, що термін «глобалізація» багатозначний, його використовують на позначення різних явищ і процесів. Відповідно до класифікації сучасного британського соціолога Дж. Уррі глобалізація може розглядатися як: 1) структура, 2) потік, 3) ідеологія, 4) вистава, 5) складність [11]. За тлумаченням інших британських науковців – К. Бьюза, Н. Мейса та Д. Уолт [15], глобалізація має такі просторові, часові та когнітивні виміри, як: 1) інтернаціоналізація (посилений рух через кордони товарів, людей, ідей, фінансових ресурсів тощо); 2) лібералізація (зменшення торгівельних бар'єрів, відмова від підтримки вітчизняних виробників); 3) універсалізація (гомогенізація культур, поширення одних і тих же торговельних марок, висловів та понять); 4) вестернізація, або макдоналізація (конвергенція культур із західною, переважно американською культурою, поширення «західних» цінностей); 5) надтериторіальність, або транснаціональність (зменшення важливості кордонів у процесі людської діяльності). На думку корейського вченого С. Квона, глобалізацію слід розуміти у широкому сенсі, оскільки вона включає в себе поширення знань, зміну сприйняття ролі уряду та ринкових відносин, а також економічну політику [22].

Український дослідник Т. Цимбал поділяє визначення глобалізації на: 1) суб'єктивістські, 2) об'єктивістські та 3) змішані [10].

Прихильники першого типу визначень трактують глобалізацію як своєрідну «хибну свідомість», штучно вигадану ідею з метою приховати реальну економічну й політичну сутність стратегій капіталу або урядів, спрямованих на самозбагачення. Так, вчені К. Фріман та Ф. Лусан вважають, що певною мірою глобалізація не є явищем, притаманним лише нашій добі. На їхню думку, міжнародна торгівля, міграція висококваліфікованих працівників та капіталу, обмін технологіями мали місце завжди, проте в різних масштабах. Суттєвою відмінністю «сучасної глобалізації», на думку дослідників, є координація управління та регуляції цих процесів, яку вони називають «міжнародний управлінський режим» [19].

На противагу «суб'єктивістам», «об'єктивісти» вважають глобалізацію реальним процесом, а не міфом чи феноменом свідомості. Наприклад, дослідники В. Реннен та П.

Мартенс подають наступне визначення сучасних глобалізаційних процесів: це посилення міжнародних культурних, економічних, політичних та технологічних взаємодій, які призводять до створення транснаціональних структур і глобальної інтеграції культурних, економічних, екологічних, політичних та соціальних процесів на глобальному, наднаціональному, національному, регіональному та місцевому рівнях [23].

Прихильники «змішаного» визначення розуміють глобалізацію одночасно як стиснення світу та інтенсифікацію усвідомлення світу як цілого [10]. Інформація, за оцінкою дослідників, перетворила світ у ціле, незважаючи на наявні культурні, конфесійні, політичні та інші відмінності. У другій половині 1990-х років відбувся стрімкий розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій, унаслідок чого формується нова економіка й інформаційне суспільство. При цьому глобальний інформаційний простір постає в ролі соціокультурного середовища формування та функціонування політичної культури суспільства [8].

Глобалізацію довгий час сприймали як процес взаємопроникнення ринків. Так, польський вчений Г. Колодко, виразно пов'язує глобалізацію та становлення світової економіки, визначає її як «процес створення лібералізованого і інтегрованого світового ринку товарів і капіталу, а також формування нового міжнародного інституційного ладу, який служить розвитку виробництва, торгівлі і фінансових потоків у всесвітньому масштабі» [3, с.30].

За оцінками науковців, у світовій політиці дедалі помітнішу роль відіграє транснаціональний капітал. Корпорації здатні суттєво впливати на внутрішню і зовнішню політику держав [9]. Адже вони мають важливі інструменти тиску – інвестиції, зайнятість, пряме фінансування частки державного бюджету, проведення своїх прибутків до влади, лобіювання у країнах походження, міжнародні економічні організації тощо.

Науковці привертають увагу до того, що глобалізаційні процеси сприяють поглибленню нерівності різних країн. Французькі науковці Д. Мартен, Ж.–Л. Мецнежер, Ф. П'єр відзначають, що саме глобалізація зумовила «посилення численних видів розбалансування: у більшості країн, що розвиваються, бідність, нерівність і насильство, живляться погіршенням життя, пов'язаним із активізацією проникнення капіталізму та неоліберальною тенденцією в інтернаціоналізації товарообміну» [4, с.220]. Така нерівномірність зумовлює зростаючу поляризацію світу, яка виявляється в останнє десятиріччя поряд з тенденціями інтеграції та універсалізації [7].

Розгортання економічної та політичної глобалізації висунуло на порядок денний політики питання щодо механізмів перерозподілу суспільних ресурсів та забезпечення суспільних благ. Це призвело до політичних дебатів та політичних рішень щодо зменшення державних витрат на соціальну сферу, зокрема й охорону здоров'я, а також втручання держави. При цьому в політичному дискусії наголос роблять як на економії фінансових ресурсів, так і заохоченні приватних ініціатив, посиленні уваги до ролі ринкових механізмів у сфері охорони здоров'я. Загалом, як зауважує С. Квон, завдяки глобалізації стали вищими вимоги щодо економічної ефективності системи охорони здоров'я [22].

Економічні аспекти глобалізації впливають, зокрема, на спроможність системи охорони здоров'я відповідати на загрози. Так, обмежене фінансування систем охорони здоров'я через неолібералізацію політики призводить до браку кваліфікованих працівників. Зараз у понад 50 країнах світу спостерігається нестача персоналу у закладах охорони здоров'я. Наприклад, чимало африканських країн втрачають медичні кадри, оскільки не мають змоги забезпечити належні умови роботи, у той час як економічно розвинуті країни, яким не вистає вітчизняних спеціалістів, рекрутують робітників із бідніших країн. Деякі країни (Індія, Філіппіни тощо), відповідаючи на цю потребу, почали готувати медичні кадри «на експорт» [15].

Глобалізація як процес взаємопроникнення та взаємозалежності ринків і соціокультурних спільнот призвела до активізації наднаціональних утворень та міжурядових організацій. Наразі відбувається не тільки глобалізація проблем, а й глобалізація підходів до їх розв'язання. Хоча активну діяльність глобальних суб'єктів оцінюють неоднозначно [21], проте до сучасних тенденцій можна віднести міжнародну співпрацю у встановленні пріоритетів політики охорони здоров'я, світових стандартів праці,

здоров'я, створенні атмосфери, що сприяє соціально відповідальним інвестиціям, а також у моніторингу реалізації політики.

Наднаціональні структури (ООН та її агенції, Європейський Союз, Світовий Банк та інші організації), котрі сприяють встановленню міжнародних соціальних стандартів, виступають акторами політики в сфері охорони здоров'я. Ці організації змагаються за поширення власних ідей. І для держави – члена цих організацій – постає дилема в виборі стратегії співпраці з міжнародними структурами й узгодження суперечливих приписів та рекомендацій.

Ще однією ознакою глобалізаційних процесів стало зростаюче значення приватних і неурядових організацій (НУО). Власне, процес створення нових НУО інтенсифікувався з появою на міжнародній арені ООН, у статуті якої закріплені положення, якими передбачалася можливість співробітництва з певними категоріями неурядових організацій. Чимало з них отримали консультативний статус при Всесвітній організації охорони здоров'я, Економічній і Соціальній Раді ООН, ЮНЕСКО та інших спеціалізованих інститутах і установах цієї організації. Навіть у тих галузях, де уряди вважаються ключовими акторами політики, дедалі зростає активність неурядових організацій, які здійснюють контроль за діяльністю урядів. Про це переконливо свідчить діяльність багатьох організацій: Міжнародного комітету Червоного Хреста, Міжнародної амністії тощо.

Водночас у політиці охорони громадського здоров'я важливу роль відіграють такі глобалізаційні процеси як поширення транснаціональної дискурсивної демократії, котра характеризується наголосом на політичних і громадянських правах, організованим представництвом інтересів, обмеженою державною владою та врядуванням на основі консенсусу тощо. Як зауважує дослідник Д. Друзек [18], у сучасному світі багато що залежить від комунікативної (дискурсивної) практики і глобальних ідей, які поширюються за допомогою мас медіа.

Науковці доводять, що одним із сучасних глобалізаційних процесів є формування глобального громадянського суспільства, котре розуміється як суспільна форма дискурсивних практик (або «символічного світу»), в основі якої нарощуються значення громадянської культури населення та демократичні цінності [1;16], що знаходять віддзеркалення у політиці охорони здоров'я. Так, міжнародні організації та втілювані ними глобальні ініціативи, зокрема в сфері охорони здоров'я, сприяли розвиткові в Україні елементів дискурсивної демократії, коли право голосу набули ті, хто перебував у маргінальному становищі в суспільстві. Зокрема, активну роль відіграла у цьому Коаліція ВІЛ–сервісних організацій, яка об'єднує понад 70 організацій із 22 областей України. Коаліція проголосила стратегічним напрямом свої діяльності забезпечення рівноправної участі НУО в процесі планування, розробки, реалізації та моніторингу політики держави в подоланні епідемії ВІЛ/СНІДу та контролю туберкульозу в Україні. У такий спосіб вона здійснює функції представництва організованих інтересів.

Загалом, в Україні в сфері охорони здоров'я, зокрема в діяльності із протидії соціально небезпечним хворобам спостерігаються нові зразки політичного мислення і поведінки, що стають основою для формування політичних традицій, притаманих учасницькій політичній культурі. Відбувається це переважно унаслідок ухвалення міжнародних нормативно–правових документів, які вимагають від держави зміни підходів до організації охорони громадського здоров'я, поширення в українському середовищі наднаціональних уявлень щодо соціально–політичних взаємодій у сфері протидії епідемії ВІЛ/СНІДу, інституціоналізації нових координаційних структур та системи моніторингу та оцінки заходів із протидії епідемії ВІЛ/СНІДу, а також деінституціоналізації виняткової відповідальності Міністерства охорони здоров'я за всі питання охорони громадського здоров'я, розвиток і мобілізація громад. Такі тенденції значною мірою обумовлені впливом глобальних структур, які сприяють становленню громадянського суспільства в Україні, демократизації процесів ухвалення, впровадження та оцінювання політичних рішень у сфері охорони громадського здоров'я.

З–поміж інших глобалізаційних процесів, які мають вплив на сферу охорони громадського здоров'я, можна виділити наступні:

– глобальні екологічні загрози (наприклад, виснаження озонового прошарку, викликане використанням аерозолів в одних країнах, може збільшити ризик захворювання раком шкіри в інших);

– транснаціональне переміщення людей (щороку внаслідок війни, екологічної кризи або нестабільної економічної ситуації переміщується велика кількість людей, що сприяє міжнародному розповсюдженню інфекцій та хвороб);

– обсяги торгівлі тютюновими виробами зростають у зв'язку з масштабними маркетинговими компаніями (за прогнозами, кількість щорічних смертей внаслідок вживання тютюнових виробів до 2050 року сягне 12 мільйонів);

– обіг наркотиків став інтенсивнішим (обсяги незаконного вживання наркотиків за останні 20 років збільшилися в 10 разів);

– нові технології в медицині та виробництві продуктів харчування (виникнення генної інженерії, і, як наслідок, поява в продуктах харчування генетично модифікованих організмів) [2;20].

У зв'язку з глобалізацією інфекційні захворювання виникають та розповсюджуються значно швидше: достатньо кількох годин для того, аби нова інфекція, яка з'явилася в одному регіоні світу, викликала надзвичайну ситуацію на іншому кінці планети [12]. Наприклад, 2003 р. вибухнула епідемія SARS (тяжкий гострий респіраторний синдром, інша назва – атипова пневмонія), яка швидко розповсюдилася – від Китаю до Канади. Вірус спричинив захворювання та смерть багатьох людей. Він також завдав значних економічних збитків: азійським економікам, економіці Канади епідемія, коли спостерігався пік захворюваності, обходилася по 30 мільйонів доларів США у день. Під час епідемії ВООЗ вперше у своїй історії оголосила Всесвітнє Попередження про небезпечне інфекційне захворювання.

Хоча погляди на те, чи має глобалізація позитивні наслідки або ж ні, розійшлися, а глобалістські та антиглобалістські рухи оперують, зазвичай, одним і тим ж цифрами та даними, супроводжуючи їх протилежними коментаріями, однак становлення світоцілісності вже відбулося [24]. Як зауважує Н. Мельник, відмовитись від участі в глобалізації не може собі дозволити жодна країна, в тому числі країни, що дотримуються нейтралітету чи країни з перехідною економікою [5]. Наразі у сучасному взаємопов'язаному та високомобілізованому світі жодна країна не в змозі самостійно вирішити всі наявні проблеми охорони здоров'я. В умовах глобалізації та інтеграції поява нових загроз та активізація старих, існуюча нерівність в питанні охорони здоров'я, на думку В. Москаленка та Т. Грузевої, викликають обґрунтовану тривогу світового співтовариства і обумовлюють пошук сучасних стратегій та шляхів поліпшення ситуації [6]. Тому вчені [15] наголошують, що національну соціальну політику, у тому числі політику охорони здоров'я, більше неможливо розглядати поза контекстом глобальних процесів і тенденцій, що вона більше не формується винятково національним урядом. Хоча деякі країни не надто інтегровані у глобальну світову економіку, проте навіть вони не в стані повністю контролювати детермінанти здоров'я (нездоров'я) і тому змушені співпрацювати з іншими суб'єктами 3–поза меж країни, аби захистити здоров'я тих, хто мешкає в країні.

За оцінками корейського вченого С. Квона, глобалізація впливає на політику охорони здоров'я у трьох напрямках: 1) непрямий, опосередкований вплив на сферу охорони здоров'я через економічну політику і світову економічну кризу; 2) прямий, безпосередній вплив на реформу охорони здоров'я через запозичення політичних інновацій та досвіду інших країн; 3) потенційний вплив через тиск приватизації, через зміну бачення щодо ролі та відповідальності держави [22].

Примітно, що глобалізаційні, транснаціональні процеси знайшли віддзеркалення у сучасних міжнародних нормативних документах політики охорони здоров'я. Так, Бангкокська Хартія щодо сприяння здоров'ю у глобалізованому світі (ухвалена у 2005 році) визначила необхідні дії, наміри та зобов'язання для впливу на основні детермінанти здоров'я у глобалізованому світі через діяльність зі сприяння здоров'ю. Хартія стверджує, що центральним аспектом глобального та національного розвитку повинні бути партнерство та політика, спрямовані на активізацію громад, покращення здоров'я та досягнення рівності у сфері охорони здоров'я. Крім того, Бангкокська Хартія наголошує на тому, що значних результатів може бути досягнуто лише за умови активних

політичних дій, залученості багатьох сторін та наполегливій правозахисній діяльності [13]. Тобто цей документ бере до уваги як взаємозалежність країн, так і формування глобального громадянського суспільства.

Таким чином, глобалізація, яку можна визначити як інтерактивну коеволюцію технологічних, культурних, економічних, організаційних, соціальних та екологічних тенденцій у просторово-часових масштабах, має суттєвий вплив на охорону громадського здоров'я. Адже вона, з одного боку, детермінує появу певних проблем, пов'язаних із здоров'ям, поширення таких моделей поведінки, що підвищують ризики для здоров'я, а, з іншого боку, стимулює стандартизацію законодавства у сфері охорони здоров'я, захист прав тих, хто має проблеми зі здоров'ям або уразливих груп, демократизацію процесів ухвалення політичних рішень у сфері охорони здоров'я.

Список використаних джерел

1. Бебик В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент / Бебик В. // Політичний менеджмент. – 2006. – №2. – С. 140–156.
2. Брико Н.И. Глобализация и эпидемический процесс / Н.И. Брико, В.И. Покровский // Эпидемиология. – 2010. – Т.1. – С. 20–29.
3. Колодко Г. В. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн / Г. В. Колодко. – К.: Основні цінності, 2002. – 244 с.
4. Мартен Д. Соціологія глобалізації / Д. Мартен, Ж.–Л. Мецнежер, Ф. П'єр. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 302 с.
5. Мельник Н.А. Трансформація концепції нейтралітету в умовах глобалізації: автореф. дис. канд. політ. наук / Н.А. Мельник; НАН України, Ін-т світової економіки і міжнар. відносин. – К., 2008. – 20 с.
6. Москаленко В.Ф. Всесвітня організація охорони здоров'я: 60 років на сторожі громадського здоров'я / Москаленко В.Ф., Грузева Т.С. // Науковий вісник Нац. мед. університету ім. О.О. Богомольця. – 2008. – № 1. – С. 13–21.
7. Наумкіна С. Глобалізація: тенденції інтеграції, універсалізації та поляризації сучасного світу / С. Наумкіна, Ю. Ткачук // Політ. менеджмент — 2005. — № 6. — С. 121–128.
8. Проскуріна О. О. Сучасна політична культура України в умовах глобалізації інформаційного суспільства: дис. ... д-ра політ. наук / О. О. Проскуріна. – К., 2009. – 40 с.
9. Сорока О.М. Взаємодія неурядових організацій і транснаціональних корпорацій з національною державою в умовах глобалізації: автореф. дис. Канд. політ. наук/ Сорока О.М.; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2008. – 17 с.
10. Цимбал Т. В. Образи соціального порядку в сучасних теоріях глобалізації: Автореферат дис. ... канд. наук: 22.00.01 / Т.В. Цимбал. – К., 2009. – 20 с.
11. Урри Дж. Взгляд туриста и глобализация / Урри Дж. // Массовая культура: современные западные исследования.– М.: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», 2005. – С. 136–150.
12. Черкасский Б.Л. Глобальная эпидемиология / Б.Л. Черкасский. – М.: Практическая медицина, 2008.– 447 с.
13. Bangkok Charter for Health Promotion in a Globalized World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int>.
14. Booragoon B. Globalization and Welfare Compensation: Disentangling the Ties that Bind / Booragoon B. // Internat. Organization. – 2001. – Vol. 55. – P. 509–551.
15. Buse K. Making Health Policy / Buse K., Mays N., Walt G. – Berkshire: Open University Press, 2005. – 206 p.
16. Charting Transnational Democracy: Beyond Global Arrogance/ Ed. by Leatherman J., Webber J. – US: Palgrave MacMillian, 2005. – 320 p.
17. Cordoso F. Charting a New Course: The Politics of Globalization and Social Transformation / Cordoso F.– Lahman & Littlefield Publishers, 2001. – 334 p.
18. Dryzek J. Transnational Democracy in an Insecure World: Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Marriott Wardman Park, Omni Shoreham, Washington Hilton, Washington, DC, Sep 01, 2005 / Dryzek J. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.allacademic.com/meta/p39856_index.html.
19. Freeman Ch.. As Times Goes By: From the Industrial Revolution to the Information Revolution / Freeman Ch., Louçã F. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – P. 363–366.

20. Frenk J. The future of world health: The new world order and international health / Frenk J., Gómez-Dantés O., McGuinness M.J., Knaul F. // *British Medical Journal*. – 1997. – Vol. 314 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bmj.com/content/314/7091/1404.full>.

21. Iriye A. *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of Contemporary World*. – Berkeley: California Press, 2002. – 246 p.

22. Kwon S. Globalization and Health Policy in Korea / S. Kwon // *Global Social Policy*. – 2002. – Vol. 2 (3) – P. 279 – 294.

23. Rennen W. The globalisation timeline / Rennen W., Martens P. // *Integrated Assessment*. – 2003. – Vol. 4. – P. 137–144.

24. Rosenberg J. *The Follies of Globalization Theory* / J. Rosenberg. – London and New York: Verso, 2000. – 205 p.

Семигина Т.В. Влияние глобализационных процессов на общественное здравоохранение

Рассматриваются вопросы глобализации, в частности экономической и политической, формирование транснациональной демократии, влияющие на проблемы общественного здравоохранения и соответствующую политику.

Ключевые слова: глобализация, здравоохранение, транснациональная демократия.

Semigina, T.V. The impact of the globalization processes on the public health

Paper analyzes the impact of the economic and political globalization, development of transnational democracy on public health and public health policy.

Key words: globalization, public health, transnational democracy.